

Eesti Õpilasesinduste Liit MTÜ
Pärnu mnt 102-21, E-korpus
11312 Tallinn
Tel. +372 5818 8590
e-post: opilasliit@opilasliit.ee

Sotsiaalministrile

28.01.2025

Eesti Õpilasesinduste Liidu vastus sotsiaalministri pöördumisele noorte kaalutlusvõime ja õiguse osas teha ise terviseotsuseid

Lugupeetud Karmen Joller

Täname pöördumise eest ning võimaluse eest esitada Eesti Õpilasesinduste Liidu seisukohad noorte kaalutlusvõime ja terviseotsuste tegemise õiguse teemal. Peame oluliseks, et noorte hääl oleks tervisepoliitika kujundamisel sisuliselt arvesse võetud, kooskõlas lapse õiguste põhimõtetega.

Toetame põhimõtet, et alaealisel peaks olema õigus teha ise tervishoiuteenustega seotud otsuseid (sh vaksineerimise osas) juhul, kui tal on olemas piisav kaalutlusvõime. Selline lähenemine toetab noore enesemääramist ja inimväärikust ning haakub lapse õigusega olla ära kuulatud ja saada tema vanusele ja küpsusele vastav kaal (ÜRO lapse õiguste konventsiooni art 12; lisaks lapse parimate huvide põhimõte art 3). Samal ajal rõhutame, et terviseotsused mõjutavad noore turvatunnet, õppimist ja edasisi võimalusi, mistõttu tuleb otsustusõiguse selgemal sätestamisel vältida olukorda, kus noorele antakse formaalne autonoomia ilma sisulise kaitse ja toimiva toeta. Riigil on kohustus last kaitsta ning tagada, et noor ei jääks otsuste tagajärgedega üksi või ei peaks kandma vastutust olukorras, kus otsuse tegemise tingimused ei ole tegelikult vabad ja teadlikud.

Õiguse selgemal sätestamisel näeme olulisi eeliseid. Selgem raamistik annab noortele arusaadava sõnumi, et nende hääl ja hinnang oma tervist puudutavates küsimustes on oluline, ning see võib suurendada usaldust tervishoiusüsteemi vastu. Kui noorel on võimalus saada eakohast selgitust valikute ja tagajärgede kohta ning esitada küsimusi, võib see toetada paremaid ja läbimõeldumaid otsuseid ning kasvatada noorte tervisealast vastutust. Samuti võib õigusliku selguse kasv vähendada praktika ebaühtlust ja aidata lahendada olukordi, kus noor on objektiivselt piisavalt küps, kuid otsustuskorraldus on seni olnud segane.

Samas toob õiguse selgem sätestamine kaasa ka riskid, mida tuleb teadlikult maandada. Esiteks on risk, et kaalutlusvõime hindamine kujuneb eri asutustes ja eri tervishoiutöötajate vahel ebaühtlaseks, mis võib viia noorte ebavõrdse kohtlemiseni. Teiseks on noored oma arengulise ja sotsiaalse olukorra tõttu sageli mõjutatavad ning otsustusprotsessi võivad varjatult mõjutada perekond, eakaaslased, sotsiaalmeedia või institutsionaalne keskkond. Eriti oluline on arvestada, et kool on noore jaoks tugeva hierarhiaga keskkond, kus täiskasvanute rolli tajutakse autoriteetsena; seetõttu peab süsteem ennetama olukordi, kus noor teeb otsuse konformismi, eeldatava normi või kaudse surve mõjul. Kolmandaks tuleb arvestada info kvaliteedi riskiga: väärinfo kiire levik võib kujundada hoiakuid ja otsuseid viisil, mis ei toeta noore tervise huve. Neljandaks võivad tekkida konfliktid noore ja vanema vahel, mille korral noor vajab praktilist ja emotsionaalset tuge, et mitte jääda vaidluses üksi ega sattuda otsustamisel ühe või teise poole surve alla.

Selleks, et noor saaks teha teadliku ja vabatahtliku otsuse ning et otsustamisel oleks tagatud vajalik tugi, peab kaalutlusvõime hindamine olema sisuline, võimalikult standardiseeritud ning praktikas ühtlustatud. Kuigi kaalutlusvõimet ei tohiks hinnata üksnes vanuse alusel, on oluline, et hindamises oleks selge loogika ja minimaalsed ühtsed põhimõtted, mis vähendaksid subjektiivsust ja juhuslikkust. Samuti peaks otsustusprotsess olema läbipaistev selles mõttes, et noorele antakse arusaadav selgitus tema valikute, võimalike tagajärgede ning riski- ja kasuargumentide kohta ning talle luuakse turvaline ruum küsimuste esitamiseks.

Teadliku otsuse eelduseks on noortele mõistetava, usaldusväärse ja neutraalselt esitatud terviseinfo kättesaadavus. Riigil on siin oluline roll tagada, et noorteni jõuaks teaduspõhine info ning et teavitustöö arvestaks noorte tegelike infokanalite ja -harjumustega. Kui ühiskondlikus ruumis levib samal ajal vastuoluline või eksitav teave, peab süsteem suutma seda tasakaalustada, toetades kriitilist mõtlemist ja meediapädevust ning tehes selles koostööd noorteorganisatsioonidega.

Lisaks peab otsustuskorraldus tugevdama, mitte nõrgestama lapse ja vanema vahelist dialoogi. Leiame, et vanema rolli ei tohiks marginaliseerida, kuid samal ajal ei tohi vanema osalus muuta noore kaalutlusvõimelist otsust sisutühjaks. Eriarvamuste korral peab olema kättesaadav sõltumatu nõustamine ja vajadusel vahendus, et noor ei jääks konfliktisituatsioonis üksi ega satuks

ebaproportsionaalse surve alla, olgu see perekonnast, koolikeskkonnast või süsteemist laiemalt.

Kokkuvõttes toetame noorte osaluse ja autonoomia suurendamist terviseotsustes kaalutlusvõime olemasolul, kuid peame vältimatuks, et sellega kaasneksid selged kaitsemehhanismid ja toimiv tugisüsteem. Ilma ühtlustatud hindamispraktika, usaldusväärse eakohase info ja konfliktideks toimiva toe lahendusteta võib õiguse laiendamine praktikas suurendada ebavõrdsust ning noorte haavatavust.

Eesti Õpilasesinduste Liit on valmis kaasa mõtlema ja panustama, et seadusemuudatused oleksid noortele ja nende peredele arusaadavad, tasakaalustatud ning toimiksid praktikas noorte huve päriselt kaitstes.

Lugupidamisega

Karl Erik Kirss

Juhatuse esimees

/allkirjastatud digitaalselt/